

ERF GOED NIEUWS

75 jaar
vrijheid

Colofon

Erf Goed Nieuws is een uitgave van de Vereniging Erfgoed Leidschendam en verschijnt minimaal twee keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan leden. Advertentietarieven op aanvraag.

Redactie Erf Goed Nieuws

De vaste redactie bestaat uit Idsard Bosman, Willemien de Vlieger-Moll, Peter Neukirchen en Cees Siermann. Voor suggesties, op- of aanmerkingen over Erf Goed Nieuws kunt u zich richten tot de redactie: telefoon (06) 53717333 of e-mail: info@erfgoedleidschendam.nl

Druk

OKzPress, Den Haag

Lay-out

OKzPress, Anton Beuse

Vereniging Erfgoed Leidschendam

Bestuur

Voorzitter: drs. H.R. Grootenhuis
Secretaris: drs. C.A.F. Siermann
Penningmeester: drs. J.H. Athmer
Bestuurslid: dhr. I.J. Bosman

Adviseur bouwhistorie:

P. Jansen

Adviseur bouwtechniek:

Ing. J.J. van Vliet

Website

www.erfgoedleidschendam.nl

E-mail

info@erfgoedleidschendam.nl

Adres

Vereniging Erfgoed Leidschendam, postbus 3027, 2260 DA Leidschendam

Telefoon

Secretaris: (06) 53717333

Wilt u het werk van de vereniging steunen, dan kunt u lid worden. U kunt zich aanmelden via www.erfgoedleidschendam.nl. De minimum bijdrage bedraagt 15 euro per jaar.

Foto voorpagina: De bevrijding op de Damlaan in 1945.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

INHOUDSOPGAVE

75 jaar vrijheid	5
Algehele mobilisatie	6
Burgemeesters in oorlogstijd	8
Joodse medemensen	11
Geldontwaarding	14
Illegale pers	17
Roof van de luidklokken	19
Voedseldistributie	24
Ondergronds verzet	30
Honger	35
Bevrijding	40

Erfgoed podium Leidschendam- Voorburg

Meer informatie over het Erfgoed Podium Leidschendam-Voorburg
op www.swaensteyn.nl

75 JAAR *Vrijheid*

Laten we in dit jubileumjaar, waarin wij 75 jaar vrijheid mogen vieren, even stilstaan bij de mensen die de oorlogsjaren bewust hebben meegemaakt.

Zij die hun voetstappen hebben achtergelaten in de kantlijn van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Waarbij logischerwijs de herinneringen door de jaren heen zijn vervaagd, maar het verlies van dierbaren nog vaak vers in het geheugen ligt.

De opgroeiende tieners van toen met hun eigen denkbeelden en idealen. Zij hadden begin jaren veertig nooit kunnen bedenken dat zij in deze fase van hun jonge leven zo hard geconfronteerd zouden worden met de systematische wreedheden van de Duitse bezetter. Gedurende de oorlogsjaren werden zij door de Duitse bezetter doelbewust geconfronteerd met het maken van onmogelijke keuzes.

Degene die 'ondergronds' gingen en zich zo in dienst stelden van anderen. Zij die met gevaar voor eigen leven (Joodse

onderduikers hielpen aan een veilige schuilplaats en eten. Leden van de verschillende verzetsgroepen die contacten onderhielden met binnen- en buitenlandse organisaties. Zij die de kennis hadden om de benodigde documenten zoals stamkaarten en legitimatiebewijzen voor anderen te vervalsen.

Jonge mannen en vrouwen die als koeier op de fiets illegale kranten en pamfletten rondbrachten in Leidschendam en Voorburg.

Burgers die probeerden om te gaan met hun toenemende angsten, en soms noodgedwongen (uit veiligheidsoverweging) voor langere tijd afscheid moesten nemen van hun dierbaren familieleden en vrienden.

In deze speciale jubileumuitgave van Erf Goed Nieuws staan we als eerbetoon even stil bij deze generatie. Aan de hand van archief en fotomateriaal proberen wij een beeld te schetsen van het leven en werken in deze oorlogsjaren.

Algehele mobilisatie

Het toenmalige kabinet De Geer II had in 1939 nog de volle overtuiging dat Nederland neutraal zou blijven. In het Leidsch dagblad van 4 september 1939 lezen we een uitgebreide proclamatie over deze beoogde neutraliteit.

De Nederlandse bevolking is van veel regeringsmaatregelen niet op de hoogte. De overheid probeert paniek te voorkomen, en roept haar ingezetenen op de kalmte te bewaren en rustig bij hun gewone bezigheden te blijven. Maar het kabinet de Geer II neemt uit voorzorg wel het besluit voor een algemene mobilisatie. Tussen 24 augustus 1939 en 10 mei 1940 werden 400.000 manschappen onder de wapenen geroepen.

Met een zelf gefingeerd grensconflict valt Duitsland in september 1939 Polen binnen. Twee dagen later verklaren Engeland en Frankrijk, als bondgenoten van Polen, Duitsland de oorlog. Dit cruciale moment en het misverstand dat Nederland volgens de Duitse autoriteiten betrokken zou zijn bij een gezamenlijke aanval op het Ruhrgebied, het hart van de Duitse industriële oorlogsproductie, zou voor Nederland onherroepelijk leiden naar een oorlog met Nazi-Duitsland. De Tweede Wereldoorlog was voor Nederland vanaf dat moment een onherroepelijk feit.

In hetzelfde Leidsch Dagblad wordt de verraderlijke overval van Duitsland ge-

noemd en door Koningin Wilhelmina met een proclamatie streng veroordeeld.

Burgemeesters in oorlogstijd

Na het overlijden van burgemeester Keizer in april 1940, neemt wethouder De Koning zijn taken als burgemeester tijdelijk waar. Hij is als waarnemend burgemeester niet gerust op hetgeen nog komen gaat, hij vraagt zijn ingezetenen niet het recht in eigen hand te nemen en daarom alle vuurwapens zo spoedig mogelijk in te leveren. De burgers van Leidschendam geven gehoor aan deze oproep en leveren gezamenlijk zestig geweren, pistolen en revolvers in.

Op 10 mei 1940, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, was de heer Banning nog burgemeester in Tubbergen in Overijssel. Zoals in veel gemeenten werden burgemeesters al spoedig na aanvang van het Duitse bewind vervangen door NSB-burgemeesters. Zo ook in Tubbergen. De kasteelheer aldaar, een nazi, kreeg de post van burgemeester en de heer Banning moest noodgedwongen vertrekken.

Op 18 september 1940 werd de heer Banning in Leidschendam benoemd. Op 4 oktober van dat jaar volgde zijn officiële installatie als burgemeester. Het gezin betrok de in 1920 gebouwde ambtswoning aan de Leidschekade 3. De benedenverdieping was voorzien van een kamer en suite, bestaande uit een salon en eetkamer voorzien van twee haardplaatsen met serre, spreekkamer en keuken.

In maart 1943 kreeg burgemeester Banning van de NSB een lijst voorgelegd met namen van mensen die verplicht een bewakingsdienst moesten gaan vormen. Op deze lijst kwamen ook de namen van de lokale pastoors en predikanten voor.

Aubade bij de herinstallatie van burgemeester Banning in 1945
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Banning heeft de lijst destijds uit onvrede naast zich neergelegd.

Als burgers geronseld moesten worden voor de beruchte Arbeitseinsatz, stuurde hij van tevoren een waarschuwing rond en stelde zijn huis open als schuilplaats. Wie zou er tenslotte gaan zoeken in het huis van de burgemeester.

Mede als gevolg van diverse oplopende conflicten tussen de heer De Regt, leider van de NSB en gemeentearchitect, werd de heer Banning op 25 mei 1943 ontslagen als burgemeester. Hij werd uit Leidschendam verbannen met de mededeling dat hij zich daar nooit meer mocht vertonen!

Het gezin Banning ging in Voorburg wonen, zodoende kon de oud-burgemeester nog regelmatig contacten onderhouden met diverse ambtenaren waaronder de gemeentesecretaris, de heer van Delft. Naar aanleiding van deze, door de Duitse bezetter ongewenste situatie werd de familie Banning amper een jaar later te verstaan gegeven dat zij zich niet meer in de provincie Zuid-Holland mocht ophouden. Het gezin Banning keerde terug naar de woning van zijn ouders, tegenover de Waalburg in Nijmegen.

In de laatste oorlogsjaren maakte de heer Banning gebruik van een vals persoonsbewijs. Volgens dit bewijs was hij secretaris van het bedrijfschap voor hoeden en petten.

DE N.S.B.-BURGEMEESTERS

Na het vertrek van Banning werd de NSB'er, de heer M.A. Simonis, aangesteld als burgemeester van Leidschendam. Simonis had moeite met sommige leden van zijn NSB aanhang, en probeerde vanuit een zelfverkozen isolement zijn werk te doen. In een bief aan de vertegenwoordiger van de Rijkscommissaris in Noord-Brabant, waarin hij zich probeerde aan te prijzen als de nieuwe burgemeester van Oss, noemde hij Leidschendam 'eine sehr schwere Gemeinde'.

Op 5 september 1944, welke datum later bekend zou worden als Dolle Dinsdag, ontvluchtten vele Duitse soldaten en collaborateurs ons land. Door een, naar later bleek foutieve berichtgeving van

Radio Oranje, meenden zij dat de geallieerde troepen Nederland al bevrijd hadden. Ook burgemeester Simonis liet deze berichtgeving niet onberoerd, hij zou volgens de verhalen een fiets hebben 'geleend' om sneller te kunnen vluchten. Kort hierna vertrok hij, als waarnemend burgemeester van Nieuw Beerland, Goudswaard en Piershil.

Op 16 oktober 1944 werd de heer Höltke aangesteld als burgemeester van Leidschendam. Omdat de familie Simonis nog woonachtig was in de ambtswooning, ging de heer Höltke wonen bij een NBS-gezin in Rozenrust aan de Veursestraatweg. Hij besepte al snel dat de strijd was gestreden en berustte vervolgens in zijn lot.

HERINSTALLATIE VAN BURGEMEESTER BANNING

Op 15 mei 1945 zet het gezin Banning, na een afwezigheid van twee jaar, weer voet op Leidschendamse grond. Op 5 juni 1945 vond de officiële herinstallatie op grootse wijze plaats. Deze dag zou later de boeken in gaan als 'Banningdag.' Staande op het bordes van het raadhuis ziet de familie Banning een defilé aan zich voorbijtrekken met versierde wagens en fietsen. Schoolkinderen zongen een lied en dansten erbij. Een gemengd koor bracht de burgemeester een zanghulde.

Het gezin betreft de in 1931 gebouwde woning aan de Koningin Julianaweg 88.

Joodse medemensen

Uit een registratie van 23 februari 1941 blijkt dat er in Leidschendam op negen adressen Joodse mensen te wonen. Dit zijn 26 personen waaronder vier volledige gezinnen. De gevolgen van deze registratie werd al gauw duidelijk; zo haalde in maart van dat jaar de bloedtransfusie-

dienst van het ziekenhuis Antoniushove, alle Joodse donoren van hun lijst af.

De burgemeester van Leidschendam krijgt kort hierna van de Duitse bezetter opdracht om een inventarisatie te maken van alle Joodse leerlingen.

3 September 1941

het Bestuur van de School met den
Bijbel
te
Leidschendam.

Joodsche leerlingen

Op het schrijven van Burgemeester en Wethouders van Leidschendam van 27 Augustus j.l. no. 3788 werd tot op dit oogenblik geen antwoord van U ontvangen.

Indien Uw bestuur niet bereid mocht zijn mij de gewenschte inlichtingen te verschaffen zal ik genoodsaakt zijn hiervan aan het betrokken Departement mededeeling te doen.

Ook indien geen Joodsche leerlingen of die als zoodanig worden beschouwd Uw school bezoeken zal ik dit gaarne verneemen.

DE BURGEMEESTER VAN LEIDSCHENDAM,

DE GEMEENTE-SECRETARIS,

Op 10 Sept. '41 is door den heer van het schoolbestuur (St. Krom) aan den gemeentebestuurder medegedeeld, dat het schoolbestuur op advies van de schoolraad heeft besloten op het verzoek van den Gemeentebestuurder geen antwoord te geven. 11/9 '41

Brief 3 september 1941 informatieverzoek Joodsche leerlingen School met de Bijbel
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Deze moesten namelijk in september 1941 per direct van de school worden verwijderd.

In een brief van 3 september 1941 lezen we dat Ds. Vermet, voorzitter van het schoolbestuur van de school met de Bijbel in de Damstraat, aan den gemeentebode mededeelt, 'dat het schoolbestuur op advies van de Schoolraad heeft besloten op het verzoek van den Burgemeester geen antwoord te geven'.

De Joodse bevolking werd een maand later, op 14 oktober 1941, gedwongen om hun radiotoestellen in te leveren. Er werden slechts vier radiotoestellen ingeleverd. Naast de radiotoestellen moesten de Joden ook hun fiets inleveren.

In januari 1942 werd de maatschappelijke isolatie van de Joodse bevolking nog meer aangescherpt. De Joodse bevolking mocht zich niet meer begeven in horecagelegenheden. Amper een maand later kreeg de secretaris van RKAHV het bericht dat ook het voetbal voor Joden in Leidschendam werd verboden.

INVOERING VAN DE DAVIDSTER (JODENSTER)

Met ingang van zondag 3 mei 1942 moesten alle Joden in Nederland een Davidster (in de volksmond 'Jodenster') gaan dragen. Deze maatregel gold voor alle volwassenen en kinderen ouder dan zes jaar. Voor elke Davidster moest 4 cent worden afgedragen aan de Duitse autoriteiten.

De heer Joseph Bak, zelf ook een Jood, moest de Davidsterren uitreiken. Het 'Haagsche bureau voor de Joodse raad' bemiddelde hierbij. De heer Bak zou op 19 oktober 1943 worden opgepakt en via Westerbork naar Duitsland worden afgevoerd. Hij overleed op 31 maart 1944 in concentratiekamp Auschwitz, één dag voor zijn 33e verjaardag.

Op het niet-dragen van de Davidster stond een straf van 'zes maanden hechtenis of duizend gulden boete'. Iedereen begreep wel wat er met deze vorm van hechtenis werd bedoeld. De uitvoering van deze strafmaatregel bestond doorgaans uit een transport richting een werkkamp of concentratiekamp.

Vele Joodse inwoners probeerden aan het Duitse juk te ontkomen door vanuit Leidschendam naar elders te vluchten. Helaas zijn velen later toch in Duitse handen terechtgekomen. Op de lijst 'Joodse slachtoffers Leidschendam-Voorburg' blijkt uit de trieste opsomming dat veertien Leidschendamse en 184 Voorburgse Joden de Tweede Wereldoorlog niet hebben overleefd. Zij vonden de dood in de concentratiekampen Auschwitz en Dachau en het vernietigingskamp Sobibor.

Met de 'Strassen erlaubnis' mocht je met toestemming van de Duitse autoriteiten in de Spertijd buiten zijn. De directeur van de gasfabriek, destijds gelegen aan de Stompwijkse Achterweg, gebruikte zo'n 'Ausweis'.

STRASSEN-
ERLAUBNIS

Strasse Erlaubnis met de Davidster.
Bron: collectie familie Batelaan.

Geldontwaarding

In de veronderstelling dat het papiergeld snel zijn waarde zou verliezen, spaart de Nederlandse bevolking aan het begin van de Tweede Wereldoorlog hun zilveren guldens en rijksdaalders.

In stil verzet tegen de Duitse bezetter, werden armbanden gemaakt van uitgezaagde dubbeltjes, een bijzondere vorm van huisvlijt. Hiermee spraken zij hun loyaliteit uit richting de leden van het Koningshuis. Maar het waren ook voorbeelden van verzet. Van andere munten werden ook wel theelepels, knopen, kettingen en dasspelden gemaakt.

De Duitse bezetter kwam met een zeer geraffineerd plan, om zilveren munten

om te ruilen voor zogenaamde zilverbonnen. Deze had de Nederlandse regering zelf in 1938 al laten drukken met het opschrift 'Koninkrijk der Nederlanden'. Je kon de ingeleverde zilveren munten omruilen voor een papieren zilverbon. Met dit bewijs zou de overheid na het einde van de oorlog door middel van een aankondiging in de Staatscourant de nominale waarde aan toonder uitbetalen. Deze aankondiging kwam er echter nooit. Menigeen bleef achter met een waardeloze zilverbon.

De Duitse bezetter probeerde de Nederlandse bevolking te overtuigen om hun muntgeld, gemaakt van koper, nikkel en brons, alsnog in te leveren. De ingeleverde hoeveelheid metaal werd omgesmolten om er munitie van te maken. In januari 1942 werd de legering van de munten vervangen door zink.

Papieren Zilverbon van één gulden uit 1938, gebruikt in de Tweede Wereldoorlog. Bron: internet.

Coupure van het nooit uitgegeven Noodgeld der gemeente Leidschendam. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

Mede gesteund door de boodschap van Radio Oranje dat deze munten na de oorlog gewoon weer een wettig betaalmiddel zouden blijven, leverde slechts 7% van de Nederlandse bevolking vrijwillig hun muntgeld in.

Omdat de Nederlandse bevolking het muntgeld achterhield, ontstond er in het dagelijks betalingsverkeer meer en meer een tekort aan bankbiljetten.

NOODGELD VAN DE GEMEENTE

Het tekort aan bankbiljetten zou kunnen worden opgelost door de uitgifte van noodgeld. De centrale overheid telegrafeerde op 11 mei 1940 naar alle provincies en gemeenten, dat zij binnen deze uitzonderlijke situatie gemachtigd zijn

om noodgeld te mogen maken. In 130 gemeenten in Nederland is men ook daadwerkelijk voornemens om dit noodgeld te gaan gebruiken. Maar al op 17 mei wordt deze toestemming door dezelfde overheid alweer ingetrokken. De Duitse bezetter was namelijk een fervent tegenstander van dit noodgeld en voerde een moratorium in.

Ook de gemeente Leidschendam stond op het punt om het noodgeld in circulatie te brengen, maar heeft dit uiteindelijk niet kunnen doen. Het nooit uitgegeven noodgeld in de coupures van 2,5 gulden, 1 gulden, 25 cent en 10 cent, is tot op de dag van vandaag in de archieven bewaard gebleven.

Van Aremborgelaan 74
2274 BW Voorburg
Tel 070 322 22 69
info@brixmakelaars.nl

UW LOKALE SPECIALIST
IN WONEN EN BEDRIJFS
ONROEREND GOED

Het aangewezen kantoor
voor topkwaliteit en service bij:

- ✓ Verkoopbegeleiding
- ✓ Aankoopbegeleiding
- ✓ Verhuurbemiddeling
- ✓ Beheer
- ✓ Taxaties

www.brixmakelaars.nl

Illegale pers

Lode Simon luistert naar het radionieuws en maakt aantekeningen voor het illegale blad 'De Vlietstreek'. Mieke Welling doet administratief werk. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

De Duitse overheid nam direct maatregelen om de vrije pers aan banden te leggen, met het doel om alleen pro-Duits nieuws te laten brengen. Als reactie hierop ontstond illegale pers.

Vanaf begin 1943 had de Landelijke Organisatie (LO) voor de onderduikers veel geld nodig. Daarom stelde rayonleider van Leidschendam van de LO, Gerard Meester voor, de benodigde geldinzameling te koppelen aan de verspreiding van een nieuwsblad.

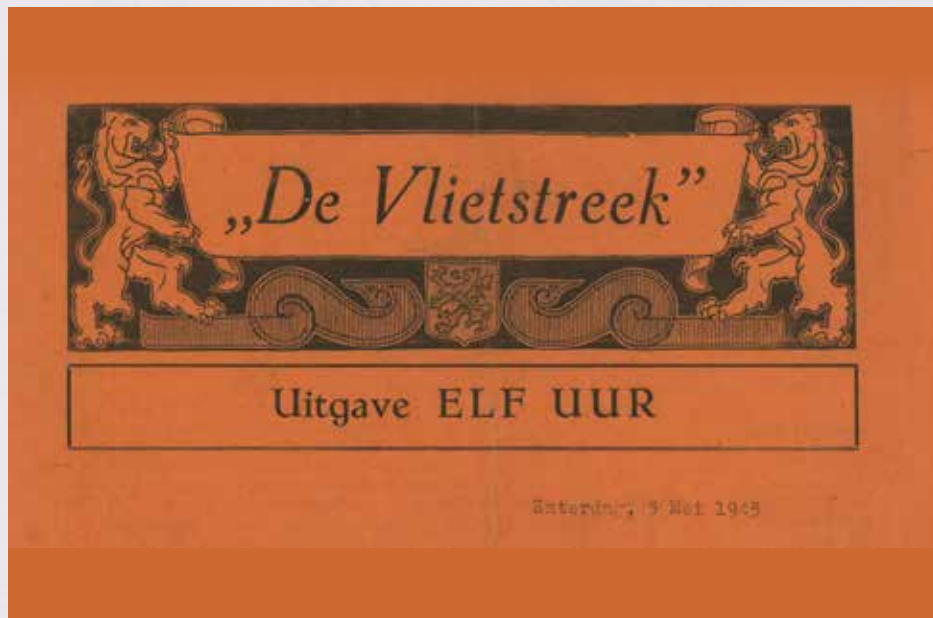
In het najaar van 1944 werd begonnen met de verspreiding van 'Op Wacht' en later 'God en de Koning'. In september 1944 kwam het blad 'Den Vaderlant Getrouwe'. Gerard Meester stond samen met vader en zoon Vesseur aan de wieg van dit blad. De eerste oplage van vijftig stuks groeide uiteindelijk naar ruim twaalfhonderd. Het voorzag Voorburg en Leidschendam dagelijks van ongecensureerde nieuwsgeving die via een clandestiene radio werd opgevangen. De krantjes gingen in pakketjes van onge-

veer dertig stuks naar de verschillende centra. Men kon zich niet abonneren, er werd wel een 'vrijwillige' bijdrage van 3,00 gulden per maand gevraagd. Mieke Welling typde en verzorgde de bundeltjes voor verzending. Anneke Cupedo verzorgde het stencilwerk. M. Cupedo, W. Weening en C.H. Voorhoeve organiseerden de verspreiding.

Op 2 april 1945 verscheen de eerste uitgave van 'De Vlietstreek'. De technische verzorging vond plaats in het huis van de heer Meester. Samen met de heer Beunders schreven zij de artikelen. Lode Simonis luisterde naar de radio. De distributie was in handen van C.H. Voorhoeve. De gezusters Zuidwijk distribueerden de krantjes in Veur. Het centrum van Leid-

schendam (Veur) werd bediend door de dames Bleijs, Van der Steen en Jac. Remmerswaal. Voor de veiligheid moest men regelmatig wisselen van locatie. Zo werd er vanuit het gemeentehuis van Leidschendam gewerkt, onder het oog van de NSB-burgemeester en bij de firma Blonk op de Damlaan.

Na een doodsbedreiging, waarbij de Duitser de heer Vesseur waarschuwde dat zijn zoon zou worden doodgeschoten, kreeg het blad een andere naam. 'De Vlietstreek' ging verder als 'Elf Uur'. Om de Duitsers zand in de ogen te strooien werd een oude stencilmachine overhandigd. Dit om het idee te wekken dat men definitief met het drukken van deze illegale nieuwsbladen was gestopt. Maar dat was natuurlijk niet zo.

De Vlietstreek (uitgave Elf Uur) van zaterdag 5 mei 1945. Bron: collectie Idsard Bosman.

Roof van luidklokken

De Duitse rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart vaardigde op 23 juni 1942 een Metallgutverordnung (metaalgooierverordening) uit. Met deze verordening werden door de Duitse bezetter vele luidklokken geroofd uit kerken. Naar schatting zijn er in Nederland in de oorlogsjaren 6.700 luidklokken door de Duitsers gevorderd. Het kostbare brons werd omgesmolten voor het gieten van kanonnen.

In de Tweede Wereldoorlog classificeerde de Nationaal-Socialistische regering klokken in de typen:

A, B: onmiddellijke invordering

C: twijfelachtig over de historie

D: historische waardevolle klokken

Er bestond in de classificatie ook nog een M (Monument) categorie. Dit waren klokken met een hoge historische waarde welke om deze reden niet werden ge-

vorderd door de Duitse bezetter. Er wordt ook verondersteld dat er in elke gemeente nog één luidklok in de klokkentoren moest achterblijven, deze diende bij luchtgevaar als 'alarmklok'.

De drie luidklokken van de H.H. Petrus en Pauluskerk hadden geen geluk. De twee uit 1911 en één uit 1849 gedoopte luidklokken werden onder protest van de eerwaarde heer Kammers op 16 februari 1943 definitief gevorderd. Pas in 1947 werd de klokkentoren van de Petrus en Pauluskerk voorzien van nieuwe luidklokken.

Vanwege de grote historische waarde van de luidklok (inscriptie jaar 1642) werd de luidklok van de Hervormde kerk weliswaar in beslag genomen door de Duitse autoriteiten, maar na de oorlog weer teruggegeven. Zo getuigt de brief van de burgemeester van september 1945.

Aan de colleges van Kerkvoogden
in de Nederlandsche Hervormde Kerk.

De Algemeene Synode van de Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer U, naar aanleiding van de vordering van de luidklokken door de bezettende macht, te berichten, dat zij zich te dezer zake tot de betrokken Deutsche instanties zal wenden, ten einde haar ernstig beklag te doen.

- In overleg met het Algemeen College van Toezicht en het Hoofdbestuur van de Vereeniging van Kerkvoogdijen geeft de Synode U in overweging in deze aangelegenheid als volgt te handelen:
1. Indien tot de vordering van een luidklok, die het eigendom Uwer gemeente is, wordt overgegaan, dient allereerst te worden onderscheiden, of de betrokken klok al of niet van historische- of kunstwaarde is;
  2. Heeft de klok historische- of kunstwaarde, dan valt zij buiten de vordering en dient daarvan terstond opgave te worden gedaan aan het Secretariaat van de Algemeene Synode, Javastraat 100, Den Haag;
  3. In gevallen van twijfel of van verschil van inzicht met de betrokken instanties, wende men zich met de noodige gegevens ten spoedigste tot het Secretariaat van de Algemeene Synode, hetwelk deze zaak dan met de betrokken instantie zal behandelen;
  4. Indien de luidklok wel voor vordering in aanmerking komt, doordat zij geen historische- of kunstwaarde bezit, dan zal men zich niet tegen de vordering kunnen verzetten en zal men uit den aard der zaak de verwijdering van de klok(ken) door de daartoe vanwege de Deutsche instanties gemachtigde of daarmede belaste organen moeten dulden, door dezen toegang tot den toren of het kerkgebouw te verleenen, onder handhaving van het recht op volledige schadevergoeding, de schade door of bij het verwijderen van de klok aan eenig kerkelijk bezit aangebracht, daaronder begrepen;
  5. In de gevallen, waarin de luidklok niet in eigendom aan de kerkelijke gemeente toebehoort, doch wel door deze wordt gebruikt, dient de Kerkvoogdij zich, wanneer de klok historische- of kunstwaarde bezit, tot den eigenaar daarvan te wenden, ten einde te bereiken, dat deze alles in het werk stelt om de vordering te voorkomen. Ook in deze gevallen kan men zich zoo nodig met het Secretariaat der Algemeene Synode in verbinding stellen.

Ten slotte verzoeken wij U deze circulaire aan den Kerkeraad Uwer gemeente ter inzage te geven.

DE ALGEMEENE SYNODE DER
's-Gravenhage, 24 Juli 1942. NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK,

P. de Bruyn, President,
W.J. de Wilde, Secretaris.

KABINET
GEMEENTEBESTUUR VAN LEIDSCHENDAM

No. 107

Verzocht wordt bij het antwoord datum en nummer van dit schrijven te vermelden.

LEIDSCHENDAM, 11 Sept. 1945.

AAN:

den WelEerw. Heer Dr. Vermet
Delftschekade 11
LEIDSCHENDAM

Onderwerp: Kerkklok.

Het is mij een genoegen
U te kunnen mededeelen, dat de klok
Uwer Kerk, indertijd ingeleverd,
wederom beschikbaar komt.

Te zijner tijd volgen na-
dere mededeelingen.

DE BURGEMEESTER VAN
LEIDSCHENDAM,

na gebruik komen

Reçu Kerkklokken.

Ondergetekende J. Storms
uitvoerder, woonende te Rotterdam-Kadelaan n. 7.
Kraachtent schriftelijke machtiging, daterende 1943,
Anderz. handellende in opeldakke en een rekening
van G. J. Meulenberg. Caummeeklaan 37. Heellen.

verklaart door ondertekening derz. dat
dat hij op Reden, den 16 Febr. Dinsdag. 1943, over-
eenkomstig de lastgeving van den Heer Rijks-
Commissaris voor het beoefte Nederlandsche
gebied, heeft gevorderd en doen wegnemen
luidklokken,
respectievelijk:

I een klok, gedoopt „Maria“
Hoog 1 Meter, diameter: 1.26 Meter. en
wegende: ± 1275 kilogram. Anno 1911.

II een klok, gedoopt: „Joseph.“ Anno 1911.
Hoog: 1.02 Meter.
Diameter: 1.01 Meter.
wegende: ± 650 kilogram.

III Een klok, gedoopt „Maria“. Anno 1849.
Hoog: 0.46 Meter.
Diameter: 0.58 Meter.
wegende: ± 120 kilogram.

toehorende aan de Sint Petrus en Paulus
kerk, sluiskant. te Leidschendam,
dat

een en ander is geschied onder protest van
den Reeder: H. J. pastoor M. J. Kammerl,
pastoor van gemeente Kerk, die reeds
hierbij beriep op het gewijde Karakter
der klokken, waarvoor deze in feite ge-
bruiksvoorwerpen zijn geworden van den
Roomsch-Katholischen Eeredienst.

dat:
hij, uitvoerder van voormelde opdracht,
alle schade, daarbij toegebracht aan
het gebouw, onmiddellijk en volledig,
voorziening van den Heer G. J. Meulenberg,
voornoemd zal doen herstellen.

Gedaan te Leidschendam:

Dinsdag: den Februari: 1943

Ondergetekende A. J. Schreuder, Bouwinspecteur
van het Rijk aan Rotterdam, bij het wegnemen
der klokken tegenwoordig geweest zijnde,
verklaart dit protocol aan den uitvoerder hierin
gemaakt, der ondertekening te hebben aangeboden
Toch deze wijgerde de ondertekening, mededeelende
niet tot ondertekening verplicht zijnde.

Leidschendam 16 Februari 1943

De Bouwinspecteur van het
Rijk aan Rotterdam.

A. J. Schreuder

Voedseldistributie

Al vanaf 1942 was het vaak onmogelijk om buiten de distributie vallende voedingswaren (groente-fruit-vis), kleding en brandstoffen te verkrijgen. Deze waren alleen tegen woekerprijzen beschikbaar via de 'zwarte markt'.

Er werd alleen contant betaald, hierdoor kwam er dus steeds meer cash geld in omloop. Deze zwarte handel werd in het begin ook wel 'sluikhandel' genoemd. Deze handel nam gedurende de oorlogsjaren grote vormen aan, daarom werd dit 'zwarte handel' genoemd.

De Duitse bezetter misbruikte de ontstane situatie als propagandamiddel met de woorden:

'dat er schaarste is komt niet door de Duitsers maar door de zwarthandelaren, als de zwarte handel verdwijnt is er voldoende voor iedereen'

Door het agrarische karakter van de gemeente Leidschendam werd er enorm veel vee illegaal geslacht. Leidschendam kreeg hierdoor de naam van 'het zwarte slachtersdorp'. Mocht je echter gepakt

1941: alternatieve middelen van vervoer voor het gemeentehuis van Leidschendam.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

worden bij een illegale slacht dan was de kans groot dat je op transport werd gezet naar een concentratiekamp in Ommen of Vught.

DE DISTRIBUTIECENTRA

Al voor de Tweede Wereldoorlog had de overheid een distributiesysteem in het leven geroepen. Nederland was in 479 distributiekringen verdeeld.

Op 11 oktober 1939 was alleen suiker nog op de bon. Een maand later volgden rijst, tarwemeel, roggebloem, diverse soorten bonen, koffie, thee en zeep. De rantsoenering was zo ruim opgezet dat van deze producten slechts de helft van de benodigde bonnen werd ingeleverd.

Hoewel burgemeester Keizer op 31 augustus 1939 een hamsterverbod had

afgekondigd, sloeg de bevolking veel goederen in. Men had wellicht een vooruitziende blik.

In de gemeente waren kantoren voor de uitgaven van distributiebonnen, deze werden verstrekt op vertoon van een distributiestamkaart.

Vrijwel direct met het oproepen van de algemene mobilisatie in augustus 1939 werd het distributiesysteem in werking gezet.

Wanneer men deze bonnen had verkregen, kon men op aangekondigde tijden de winkel bezoeken om de producten te kopen. Deze tijden werden via de krant bekend gemaakt. Omdat iedereen op hetzelfde moment zijn bonnen moest inleveren, stonden voor de winkels lange

Zicht op de Delftsekade in 1930, met links het gemeentehuis van Stompwijk tevens distributiekantoor in Tweede Wereldoorlog. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

rijen. Men had geld en distributiebonnen nodig, had men wel geld maar geen bonnen, dan kon je niets kopen.

Bij aanvang van Tweede Wereldoorlog was er een distributiekantoor gevestigd in het voormalige raadhuis van Stompwijk aan de Delftsekade.

Het verzet probeerde zo goed mogelijk voor de onderduikers en hun voedselvoorziening te zorgen. De medewerkers van de gemeentesecretarie hielden blanco persoonsbewijzen achter welke zij op het verzoek van het verzet uitschreef aan

een willekeurig persoon. Er werden regelmatig valse persoonsbewijzen uitgegeven op niet bestaande woonadressen. Bekend is dat het adres Voorburgseweg 91 hiervoor werd gebruikt. Dit is een fictief woonadres. Maar ook de diverse huisartsen en medewerkers van de verschillende gaarkeukens hebben via hun connecties een grote rol gespeeld in de voedselvoorziening. Zonder anderen hierin te kort te doen, gaat het verhaal van verschillende huisartsen zoals de heren H.C.H. Reyers, J.M. van der Stam en S.P. Perquin die hun patiënten regelmatig polsten of zij nog iets nodig hadden.

42	43	44	45	46	47	48	48 ^A	47 ^A	46 ^A	45 ^A	44 ^A	43 ^A	42 ^A
Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B
42	43	44	45	46	47	48	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	VOEDINGSMIDDELEN VOOR HOUDERS VAN INLEGVELLEN GA 401						
246	251	256	261	266	271	276	11e EN 12e PERIODE 1944 (1 OCTOBER - 25 NOVEMBER)						
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
247	252	257	262	267	272	277	A95	A95	A91	A89	A87	A85	A83
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
248	253	258	263	268	273	278	A96	A94	A92	A90	A88	A86	A84
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN							
249	254	259	264	269	274	279							
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
250	255	260	265	270	275	280	48 ^{A(4)}	47 ^{A(4)}	46 ^{A(4)}	45 ^{A(4)}	44 ^{A(4)}	43 ^{A(4)}	42 ^{A(4)}
BOTER	BOTER			BOTER	BOTER	BOTER	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
42 ^A	43 ^A			45 ^A	46 ^A	47 ^A	48 ^{A(3)}	47 ^{A(3)}	46 ^{A(3)}	45 ^{A(3)}	44 ^{A(3)}	43 ^{A(3)}	42 ^{A(3)}
42 ^B	43 ^B			45 ^B	46 ^B	47 ^B	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
BOTER	BOTER			BOTER	BOTER	BOTER	48 ^{A(2)}	47 ^{A(2)}	46 ^{A(2)}	45 ^{A(2)}	44 ^{A(2)}	43 ^{A(2)}	42 ^{A(2)}
RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
A98	A99	A100	A101	A102	A103	A104	48 ^{A(1)}	47 ^{A(1)}	46 ^{A(1)}	45 ^{A(1)}	44 ^{A(1)}	43 ^{A(1)}	42 ^{A(1)}
							48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B
TAPTEMLK	TAPTEMLK	TAPTEMLK	TAPTEMLK	TAPTEMLK	TAPTEMLK	TAPTEMLK	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
42	43	44	45	46	47	48	48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B
							BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD

Compilatie bonkaarten oktober – november 1944. Bron: Collectie Idsard Bosman.

In november 1944 kon men in de centrale keuken een couponkaart van 1,60 gulden kopen voor zeven maaltijden. Zo had men voor ongeveer 23 cent een warme maaltijd. Wel moest de stamkaart worden getoond, alle aardappelbonnen, de gort bon, de helft van de taptemelkbonnen en een eventueel aanwezige groente bon.

ZORG VOOR EVACUÉS

Naast onze eigen inwoners kregen wij ook de zorg voor inwoners van onze buurgemeente. Op 13 juli 1940 bood Leidschendam hulp aan 230 vluchtelingen

uit Rotterdam. In 1942 werd een deel van Scheveningen gebruikt voor de aanleg van de Atlantikwall, evacués werden ook in Leidschendam opgenomen.

Hoewel het aantal evacués richting Leidschendam in de oorlogsjaren naar verhouding niet bijzonder groot is geweest, was er wel een piek in maart 1945. Zo blijkt uit de cijfers van de soepverstreking. Deze piek werd deels veroorzaakt door het vergissingsbombardement van 3 maart 1945 op het Bezuidenhout in Den Haag.

Een goed georganiseerde distributiedienst wil niet altijd zeggen dat er daadwerkelijk voldoende voedsel voorradig is. In 1943 werd de voedselproductie, door middel van anderhalve hectare aan aardappels, bruine bonen, rode en witte kool en knolgewassen, opgevoerd. Een poging om boeren in Leidschendam te dwingen land af te staan voor de teelt van groenten mislukte nagenoeg. In het bestuur-, secretariaarchief van de gemeente Leidschendam schreef de toenmalige N.S.B.-burgemeester Simonis hierover het volgende:

"Nadat ik in een drietal kleine bijeenkomsten meerdere boeren heb bewogen zich principieel daartoe bereid te verklaren, heb ik alle te Leidschendam daar gevestigde landbouwers ten gemeentehuize bijeengeroepen tot het aanhoren van een uiteenzetting van den Rijkstuinbouw.

*want met afscheid
begint herinnering*

Uitvaartcentrum Leidschendam-Voorburg

Strandwal 1

2265 AR Leidschendam-Voorburg

Rouwsuites in een huiselijke sfeer.
24 uur per dag vrij toegankelijk
voor de nabestaanden.

**Voor een waardevol
afscheid met zorg en
respect afgestemd op
ieders persoonlijke wensen.**

070-3202040 **www.vdhuz.nl**

Deze heeft in zijn uiteenzetting teveel de nadruk gelegd op het vrijwillige karakter van de gevraagde mededeling, met als resultaat dat van de uitgegeven contracten slechts een enkele ingevuld is teruggekomen.

Een viertal weken geleden heb ik daarom uitvoering rapport uitgebracht aan den Commissaris der Provincie met verzoek mij zoo spoedig mogelijk mede te delen welke dwangmaatregelen of iets dergelijks den boeren konden worden voorgehouden

Van den Commissaris der Provincie, een schriftelijk bericht dat op den landbouwers geen dwangmaatregelen – in welke vorm dan ook – kunnen worden toegepast.

Ik betreur zulks ten zeerste!"

UITDEELPOSTEN VOOR VOEDSEL

Er waren voor Leidschendam vier uitdeelposten:

- De vleeswarenfabriek van Van der Laan aan de Rietvinklaan
- In de eierveiling van het café van Jan Al aan de Damlaan
- De limonadefabriek van Henk Verlaan aan de Venestraat
- Café Centraal aan de Westvlietweg

BEWAKING OP HET DISTRIBUTIEKANTOOR

Voor de distributiekantoren in Leidschendam werd in 1943 speciaal bewakingspersoneel aangetrokken, zij werden al in april 1944 ontslagen. De bewakingstaken werden vanaf die datum overgenomen door de Landwacht. De relatie tussen de medewerkers van het distributiekantoor en de Landwacht waren al vanaf dag één een problematisch.

In een rapport van een Landwachter lezen we hierover het volgende:

'De ambtenaren deden alsof wij niet bestonden, en giechelende tronieën grijnsden ons steeds aan. De heer Mooy (chef van de plaatselijke distributiedienst) werkt hen (de Landwacht) zoveel mogelijk tegen'.

Anton Mussert richtte in 1944 de Landwacht op, met als doel de N.S.B. (Nationaal Socialistische Beweging) tegen aanslagen te beschermen. In Leidschendam hield men zich voornamelijk bezig met de strijd tegen zwarthandelaren, de illegaliteit en de onderduikers. Door hun bewapening met jachtgeweren kregen zij al snel de naam 'Jan Hagel'. In Leidschendam bestond deze groep uit ongeveer twintig man. De inbeslaggenomen etenswaren werden doorgaans onder de Duitse kameraden verdeeld.

Het ondergronds verzet

Gedurende de Tweede Wereldoorlog waren er verspreid over Leidschen-dam-Voorburg vier verschillende ondergrondse verzetsgroepen actief.

DE GROEP 'VAN WEL'

De heer H.M. van Wel bleek een goede organisator, binnen een jaar formeerde hij een groep van ongeveer vijftien man. De

Plaquette in de muur van het mortuarium 'Hulp en Heil'.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

groep, onder leiding van oud- kapitein Tesink uit het Damsigtkwatier, zou later hun naam veranderen in 'Stootgroep Jan van Schaffelaar'. De verborgen gangen onder de gebouwen van 'Hulp en Heil' boden een perfecte plek voor het uitvoeren van gevechtstechnieken. Dit gangenstelsel werd meerdere keren bij razia's gebruikt als schuilplaats.

De toenmalige directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek had in zijn woning een Joods gezin opgenomen. De familie Breitbach. Zij werden Breedveld genoemd. De heer Breedveld had een kristalontvanger geconstrueerd, die het mogelijk maakte om de uitzendingen van de BBC te ontvangen en te beluisteren. In de gebouwen van 'Hulp en Heil' moet ook een geheime zender hebben gestaan die het mogelijk maakte om contact te onderhouden met de Nederlandse regering in Londen. Een plaquette in de muur van het inmiddels gesloopte mortuarium herinnert hier nog aan.

DE 'GROEP HOOGENDOORN'

Jan Hoogendoorn, die op kamers woonde bij een Voorburgse familie en bevriend was met dokter Reyers, had al enige ervaring met illegaal werk. Hij vormde eind 1943, met ongeveer twintig oud-militairen, de 'groep Hoogendoorn'. De benodigde oefeningen werden gehouden op de zolder van een huis, dat later afgebroken moest worden voor de aanleg van de Damhouderstraat. Via de heer Bleijs kregen de groepen 'Van Wel' en 'Hoogendoorn' contact met elkaar, waarbij het huis van de fami-

lie Blonk als ontmoetingsplaats diende. De groep 'Van Wel' zou direct na de capitulatie van de Duitse bezetter het gemeentehuis willen bezetten, terwijl de groep 'Hoogendoorn' het Patronaatsgebouw aan de Damlaan in bezit zou nemen.

Beide groepen hielpen mee om na de oorlog NSB'ers op te sporen en te arresteren; de ondervraging gebeurde in de gebouwen van 'Hulp en Heil'.

DE GROEP 'STREUR'

De heer Streur zat ondergedoken bij een veehandelaar in Stompwijk. Hij vormde een groep om zich heen die hij trainde in wapentechniek. In de zomer van 1944 moest hij noodgedwongen verhuizen en kon terecht bij de schippersfamilie Remmerswaal aan de Leidschekade 27. Hier bouwde de heer Streur een nieuwe groep op. De groep stond in verbinding met William Dobbe van der Kuil van de Landelijke Organisatie voor Onderduikers. Streur had om veiligheidsredenen maar liefst vier verschillende persoonsbewijzen en een vervalst Ausweis. Hij stond bekend als ome Jan, lange Jan, Alexander of Zwaardemaker. Ondanks alles was hij voor eenieder vanwege zijn lengte en het feit dat hij altijd een revolver van het kaliber .45 op zak had makkelijk herkenbaar.

Ergens op een zolder in het Damsigtkwartier stond een twee meter lange vliegtuigmitrailleur met munitie klaar, deze was afkomstig uit de neergestorte Liberetor (zie verder).

Groepsfoto van de Binnenlandse Strijdkrachten Leidschendam-Damsigt kwartier.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

DE GROEP 'VAN DEN BOSCH'

Deze uit Stompwijk afkomstige verzetsgroep stond onder leiding van Wim van den Bosch. Zijn groep van ongeveer vijftien man oefende in de school aan de Westvlietweg. Van de Bosch was in 1942 begonnen met de distributie van het illegale blad 'Trouw'. Leden van zijn groep hebben meegeholpen om verraders over te brengen naar het terrein van 'Hulp en Heil'. Zij zijn het ook die de vliegtuigmitrailleur uit het wrak van de neergestorte

Consolidated Liberator B-24 bommenwerper 'Jolly Duck' uit de polder bij Zoeterwoude hebben gehaald.

OVERVAL OP HET DISTRIBUTIEKANTOOR

In januari 1945 werd een overval gepleegd op het distributiekantoor. Mede door het goede contact van de medewerkers van het kantoor met het verzet en een duplicaatsleutel van de kluis, kon dit plan lukken. Op het moment van de

overval was er 'toevallig' geen bewaking in het distributiekantoor aanwezig.

Er werd wel alarm geslagen, maar de telefoniste van het postkantoor wist dit 'alarmsignaal' een kwartier lang op te houden met de mededeling dat het politiebureau in gesprek was. Daarna heeft zij daadwerkelijk de politie gebeld maar die waren toen – toevallig inderdaad – in gesprek.

Tot 9 juni 1945 werden 2800 bonnen voor 100 kilogram hout aan 1020 aanvragers verstrekt ofwel ongeveer 275 kilogram hout per gezin. Men had in deze winterperiode echter ongeveer 100 kilogram hout per week nodig voor verwarming en het koken.

Maar het definitieve einde van de distributie werd pas een feit toen het laatste product 'de koffie' op 14 januari 1952 van de bon ging.

RAZZIA'S

Op 5 januari 1944 moest een aantal mannen zich melden op het gemeentehuis om tijdelijk werk te gaan verrichten aan Duitse stellingen. De Duitsers meenden, voor de verder reikende Arbeitsinsatz, hun slag te kunnen slaan door het weghalen van het bevolkingsregister. Maar ambtenaren op het gemeentehuis hadden alle kaarten van hun mannelijke ingezetenen in de leeftijd tussen achttien en veertig jaar al uit de kaartenbakken gehaald. De Duitsers kregen zo onbruikbare informatie.

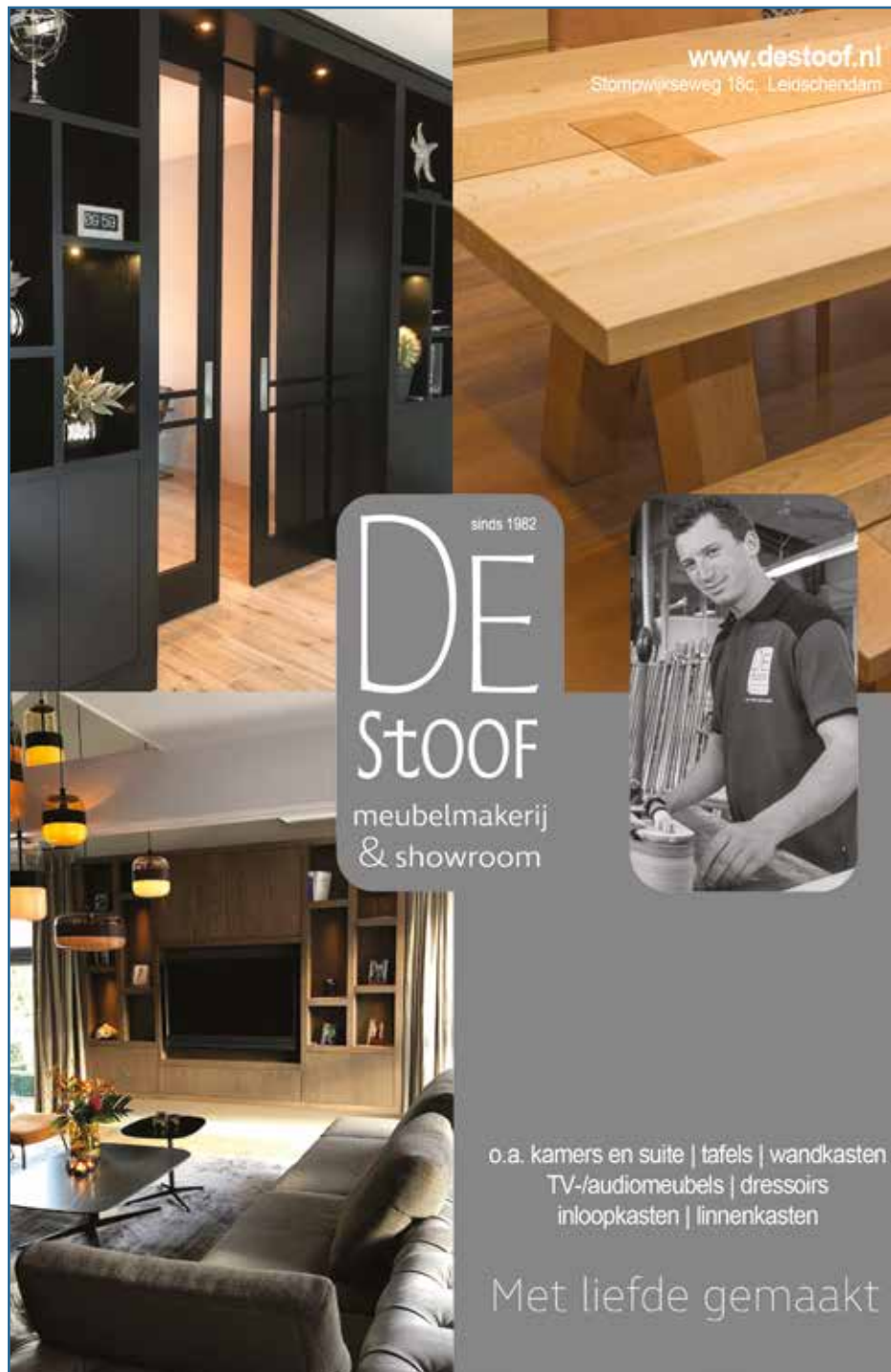
Als represaillemaatregel gingen de Duitsers over tot het houden van razzia's; deze vonden op 18 en 21 september 1944 plaats. Maar ook deze actie werd verraden. Op een pamflet met de titel 'WEES OP UW HOEDE' las men wat de Duitsers van plan waren.

WAARSCHUWING!!

Via een landwachter is gisteren uitgelekt, dat deze lieden voornemens zijn – vermoedelijk in samenwerking met de Grüne Polizei (Duitse ordepolitie) in Leidschendam en misschien ook in Stompwijk een razzia te houden op onderduikers.

Geen enkele onderduiker mag maandag (18 september) op straat komen. Kijk goed uit. Zorgt voor een gelegenheid tot verschuilen in huis of een weg achteruit om te ontvluchten, indien het tot invallen in de huizen mocht komen. Ook mannen van 18-50 jaar, die geen onderduiker zijn, dienen op straat zéér voorzichtig te zijn! En vooral: zeg het voort!

Echter, de volgende geplande razzia's op resp. 21 november 1944 en 23 januari 1945 had men niet voorzien. Hierbij werd een aantal bekende Leidschendamers opgepakt en zij kwamen om het leven.

www.destoof.nl
Stompwijkseweg 18c, Leidschendam

sinds 1982
DE StOOFF
meubelmakerij
& showroom

o.a. kamers en suite | tafels | wandkasten
TV-/audiomeubels | dressoirs
inloopkasten | linnenkasten

Met liefde gemaakt

Honger

Operatie Market Garden zou als één van de grootste Geallieerde operaties in september 1944 een definitief einde moeten maken aan de Tweede Wereldoorlog. Maar door een combinatie van slecht weer, communicatieproblemen en onverwachts hevige weerstand van Duitse zijde, mislukte deze aanval. De brug bij Arnhem bleek de spreekwoordelijke 'brug te ver'. De gevolgen waren met name voor het noordelijk en westelijk deel van Nederland dramatisch. In de daaropvolgende (honger) winter is er een grote spoorwegstaking, met als gevolg een nijpend te kort aan brandstof en voedsel.

De bevolking probeerde op allerlei manieren om aan eten te komen. Alles van enige waarde zoals bestek, zilver, trouwringen en linnengoed wordt, met name in het noorden van het land, geruild voor een beetje eten. Op de zwarte markt werd 250 gulden betaald voor een brood.

Om te overleven maakte men hongertochten. Lopend of fietsend met een handkar, kruiwagen of kinderwagen ging men richting het platteland in de hoop om zo bij de boeren nog wat aardappels, spek, melk of uien te kunnen verzamelen. Mensen fietsten op een transport-

Leden van de HARK (Hulp Aktie Rode Kruis) in 1945 opgesteld op de hoek van de Damlaan en de Koningin Julianaweg. Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

KOM LANGS VOOR
**COMPLEET
INTERIEURADVIES**

Raamdecoratie
Gordijnen, shutters, jaloezieën, horren

Vloeren
Parket, laminaat, PVC, tapijt, marmoleum,
vinyl, liquide design vloeren

Slapen
Bedden, boxsprings,
matrassen, kussens,
dekbedovertrekken

**50%
KORTING**
OP ELKE 2^{DE}
LUXAFLEX
HOR

SCHUIJT
BINNENSPECIALIST

BINNENSPECIALIST.NL

Binnesspecialist Schuijt
Damiaan 7A
2245 AP Leidschendam
T 070 - 3201400

Openings tijden
Zondag gesloten
Maandag 12.00 tot 18.00
Dinsdag 09.00 tot 18.00

Woensdag 09.00 tot 18.00
Donderdag 09.00 tot 18.00
Vrijdag 09.00 tot 18.00
Zaterdag 09.00 tot 17.00

*Reclamemaekers
zonder fratsen*

**DE LIMONADE
FABRIEK**
Leidschendam
Schiedamschen dijk
Leidschendam

www.limonadefabriek.com

fiets naar de bloembollenvelden om van de aldaar verkregen onbespoten tulpenbollen waterige soep te maken. Ook de doorgaans zoetere suikerbieten werden noodgedwongen gebruikt voor consumptie.

OPRICHTING 'COMITÉ VOOR KINDERVOEDING LEIDSCHENDAM'

Naar aanleiding van het nijpende voedseltekort aan het einde van 1944, organiseerde men in de kerstweek een geldinzameling om zo de Leidschendamse kinderen op 28 december 1944 van een gratis maaltijd te kunnen voorzien. De maaltijd werd afgesloten met muziek en een goochelaar.

Geïnspireerd door de medewerking uit de bevolking en de dankbare kinderen werd op 6 januari 1945 een 'Comité tot leniging van de voedselnood (LEVO)' opgericht. Bij de eerstvolgende vergadering werd gekozen voor de definitieve naam: 'Comité voor kindervoeding Leidschendam'. Onder leiding van de heer Laurentius ging men aan het werk en op 2 februari 1945 kon men een begin maken met de verstrekking van twee maaltijden en een halve liter soep per week. Voor de verstrekking maakte men gebruik van de gaarkeukens; de garage van Heuves aan de Westvlietweg en met uitdeelposten aan de Kniplaan en Meerlaan in Stompwijk.

Detail originele opscheplepel uit de gaarkeuken, welke was gevestigd in het pand van de elektrische limonadefabriek van Paul Verlaan aan de Venestraat 56. Bron: Collectie Idsard Bosman.

Maaltijden - Traiteur - Catering

GEZOND

Damstraat 4 - Leidschendam
070-3204739 - www.vanrijnculinaire.nl

SLAGERIJ • EETERIJ
PIET SCHOLTEN

Damstraat 2c 2265 AG Leidschendam
070-3272843 - www.pietscholten.nl

Het verkrijgen van de benodigde ingrediënten leverde nogal eens problemen op. Men moest deze vaak elders uit het noorden van het land halen. De brandstof voor auto's was schaars, zij reden vaak op houtblokken of kolen. Een paard voor de auto was voor de lange afstanden geen oplossing, dit ging te langzaam en het paard moest onderweg ook rusten en eten.

OPERATIE 'MANNA' EN 'CHOWHOUND'

Operatie 'Manna' en 'Chowhound' waren de namen van de grootschalige geallieerde voedseldroppingen tussen april en mei 1945. Deze voedseldroppings waren noodzakelijk geworden, omdat er vele honderdduizenden Nederlanders in west-Nederland al maandenlang verstoken waren van alle soorten van voedsel, kleding en hulpgoederen. Op zondag 29 april 1945 vlogen 242 Lancasters even ten zuiden van Rotterdam Nederland binnen zij wierpen op de van tevoren aangegeven dropplaatsen 535 ton aan voedsel uit.

Om er zeker van te zijn dat tijdens deze wapenstilstand geen parachutisten uit de vliegtuigen werden afgeworpen, moesten de vliegtuigen overvliegen op een hoogte van tussen de honderdvijftig en tweehonderd meter. Dit werd met arendsogen door de Duitse bezetter in de gaten gehouden. Sommige vliegers deden zelfs hun landingsgestel naar beneden om de snelheid terug te brengen. De bommenluiken gingen open en uit de Lancasters werden levensmiddelen, boter, bloem,

maar ook sigaretten en chocolade naar beneden geworpen.

MYTHE OVER HET ZWEEDS WITTEBROOD

In herinnering van velen, werd het Zweeds wittebrood door Amerikaanse en Britse bommenwerpers in de hongerwinter gedropt boven bezet Nederlands grondgebied. Maar de werkelijkheid was anders.

Het benodigde meel werd vanaf januari 1945 aangevoerd door schepen vanuit de haven van Delfzijl, en verdeeld over geselecteerde bakkers door Nederland. Vanwege de totaal verwoeste infrastructuur duurde dit meeltransport minstens een maand om uiteindelijk op de plaats van bestemming aan te komen. Pas vanaf 27 februari konden de bakkers beginnen met het bakken van het Zweeds wittebrood. Zowel bij de brood- en banketbakkerij Storimans aan de Venestraat 23 als Ten Hoopen aan de Leidschekade 1 werd dit uit Zweden afkomstige meel afgeleverd. Het is bekend dat laatstgenoemde bakker 's-nachts bewaking in zijn bakkerij had. Om te voorkomen dat 'derden' dit meel uit zijn bakkerij zouden ontvreemden.

Voor de bevolking was de smaak van het Zweeds wittebrood met een beetje margarine een onvergetelijke ervaring. Overlevenden omschreven dit Zweeds wittebrood wel eens als 'een gave des Hemels'.

De bevrijding

Naar aanleiding van de Duitse capitulatie, zond Radio Oranje op 5 mei 1945 om 20.15 uur een dertig minuten durend bevrijdingsprogramma uit.

Deze legendarische radio-uitzending begon met de volgende woorden:

**‘Hier radio Oranje.
Nederland is Vrij!’**

Dat was de blijde tijding die zich gisteravond kort na half negen verspreidde over den ganse wereld’.

Vanuit Den Haag reden onze bevrijders via de Westvlietweg, de Venestraat, Damstraat en Damlaan op 8 mei 1945 Leidschendam binnen.

Een uitzinnige menigte stond juichend langs de kant van de weg. Het lukt velen om op de legervoertuigen te klimmen en zo een stukje mee te rijden. De Amerikaanse, Britse en Canadese bevrijders deelden chocolade en sigaretten uit.

Een groot deel van de Canadese militairen kon na de bevrijding, wegens gebrek aan scheepsruimte niet terugkeren naar hun vaderland. Vele jonge vrouwen kregen zo een relatie met ‘hun’ bevrijder.

Direct na de bevrijdingsfeesten is er aandacht voor de slachtoffers. Er worden namens de burgerij, de gezamenlijke ondergrondse organisaties en het Rode Kruis, kransen gelegd bij o.a. het oorlogsmonument in Park Leeuwenberg.

In de loop van de middag brengt het gemeentebestuur een bezoek aan Stompwijk, waarbij wethouder de Koning de toegestroomde menigte toesprak.

Aan de Delftsekade en de Venestraat werd even stilgestaan bij de heren Groenenwegen en Scheenaard, beiden slachtoffers van de Naziterreur.

Na vijf verwoestende oorlogsjaren was het duidelijk dat Leidschendam en Stompwijk aan het begin stonden van een grootschalige wederopbouw.

Er heeste grote woningnood, levensmiddelen waren nog op de bon, en naar schatting 3,5% van de Nederlandse bevolking dacht erover om voorgoed te emigreren naar het buitenland.

Door alle uitgestelde huwelijken zou 1946 de boeken in gaan als het jaar van de grootste geboortegolf ooit geteld in één jaar. In Nederland werden er in dit jaar maar liefst 284.000 kinderen geboren. Deze kinderen zouden bekend worden als de ‘babyboom’ generatie.

MANIFEST

*Aan de Burgerij der Gemeenten
Voorburg en Leidschendam.*

Vijf lange jaren heeft het Nederlandsche volk ontzaglijk leed, geestelijke en stoffelijke ellende, de diepe vernedering van een totalitaire dwingelandij zonder weerga moeten ondergaan. Leugen en bedrog, knevelarij en corruptie, met valsche leuzen en perfide slagzinnen omkleed, moesten een volk van diepen godsdienstzin en eeuwenlange beschaving murw en ontvankelijk maken voor een tot in den grond verdorven, barbaarsche „Nazi-kultuur“ van een zich noemend „Herrenvolk“. Gode zij dank, heeft ook het Nederlandsche volk, ondanks een handvol afvalligen, handlangers en na-apers van den vijand, als geheel evenzeer een onmenselijke tyrannie als de teemerige stemmen der verleiding tot het eind weerstaan en den afgod „totalitaire staat“ met het bijbehorende „leiderschap“ uit diepe overtuiging verworpen. Na de Septemberevonden kwamen steeds erger benauwenis en onverbloemde honger over ons geteisterde land, doch des te verbeterer, feller en principiëler werd de verzetshoopding in breede lagen van ons volk, dat juist uit en in de benauwing nieuwe krachten uit diepe bronnen wist te putten.

De geslagen wonden schrijven, de smart om hen, die hun leven offerden in den strijd, in de klauwen van meedoogenlooze beulen, vervult ons . . . en toch, het is met een diepe vreugde, dat we de herwonnen vrijheid, de herrijzenis van een gestaaid Nederland, begroeten. Gelooft en vertrouwen doen ons de komst verwachten van een hernieuwd vaderland, van een herboren Europa, waarin het mogelijk zal zijn te ademen en te leven voor ieder in de sfeer van democratie en gerechtigheid.

Onze Landsvrouwe, die in den vreemde voor het Vereenigd Koninkrijk onverschrokken en met onuitputtelijke volharding op de bres heeft gestaan, ter wille van alles wat het leven waard maakt geleefd te worden, zij ons allen een voorbeeld in den strijd om de eeuwige religieuze en humanitaire waarden, welke ondanks tijdelijke nederlagen steeds weer het brute geweld te boven komen.

De opbouw, dien wij wenschen, zal zich niet vanzelf voltrekken, noch geestelijk noch stoffelijk. Noedig zijn daartoe in de allereerste plaats ZELFTUCHT en VRIJWILLIGE SAMENWERKING.

Het is op deze eigenschappen in ons volk, in ieder van U persoonlijk, dat wij in dit moeilijke overgangstijdsperk met vrouwen een ernstig en krachtig beroep doen. Uw hulp en medewerking, zoowel in groote lijnen als in kleine zaken des dagelijkschen levens, moeten het mogelijk maken onze samenleving weer spoedig van een echt Nederlandschen geest te doortrekken en de smetten, die een langdurig tijdsperk van laaghartige overheersching heeft teweeggebracht, snel uit te wischen.

Dat na onze bevrijding die der gebiedsdeelen overzee, welke onder een niet minder verfoeilijk juk zuchten, door de eendrachtige samenwerking aller Rijksgenooten spoedig moge volgen!

**LEVE HET HERBORN NEDERLAND!
LEVE HET VEREENIGD KONINKRIJK IN EUROPA EN OVERZEE!
LEVE DE KONINGIN!**

De Plaatzelijke Comm., Bevelhebber van de B. T. der Binnenl. Strijdkrachten
in VOORBURG en LEIDSCHENDAM,

P. H. v. C. PICCARDT WIERINGA

De Districtsleider der Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers
WILLIAM DOBE VAN DER KUIL

VOORBURG,
LEIDSCHENDAM, 6 MEI 1945.

Druk „DE ZAAIERS N.V.“, Voorburg.

Manifest aan de burgerij der gemeente Voorburg
en Leidschendam.

Bron: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg.

In onze volgende uitgave van Erf Goed Nieuws van december 2020, staan we stil bij de jaren van de wederopbouw, de ontzuiling, de ontwikkeling van de woningbouwprojecten en de invloed hiervan op ons dagelijks leven.

**Historisch onderzoek,
tekst en samenstelling
Idsard Bosman**

De bevrijding op de Damlaan in 1945.
Bron: Gemeentearchief Leidschendam-
Voorburg.

Heeft u een vlotte pen, ervaring met schrijven en zou u het leuk vinden om voor Erf Goed Nieuws te schrijven?

Laat het ons weten via: info@erfgoedleidschendam.nl

ZWART & PARTNERS

Zwart & Partners Netwerk Notarissen
Van Ruysdaellaan 41
2264 TK Leidschendam-Voorburg

T (070) 320 05 00
kantoor@zpnn.nl
www.zpnn.nl

OK2PRESS

HUISSTIJLEN • PRE-PRESS • DRUKWERK

070 413 00 30 | WWW.OK2PRESS.NL

ERFGOED LEIDSCHENDAM

Postbus 3027

2260 DA Leidschendam

info@erfgoedleidschendam.nl